

VÁNDORLÁS PALESZTINÁBAN.

(Folytatás.)

III.

JAFFÁBÓL JERUZSÁLEMBE.

Jaffából Jeruzsálembe, vagy bárhová is elindulni nem mindig könnyű dolog. A török kormány nem azért intézi az igazhívő moszlimeknek földi ügyeit, hogy annak a nagy közönség hasznát vegye: hanem csak azért, hogy néhány kisebb-nagyobb urnak, vagy a régi stílus szerint az egy, két, három lófarku barátoknak zsebei teljenek s a padisahnak, a török császárnak kincstára üresen ne maradjon. Ez a fő elv a kormányzásban. Azért történik, a többi közt, az igaz hívők egészségi állapotának, az ugynevezett közegészségnek igen vétkes elhanyagolása is. Ennek gyümölcsei a keleti pestis, a cholera. Én azon csodálkoztam négy évig, hogy e csapás többször nem fordul elő... De hogy igazságtalanok ne legyünk, fel kell említenünk, hogy a török kormány bizonyos helyeken, melyek a közlekedés főbb pontjait képezik, veszteglő házakat épít. Jobb volna mindenesetre a bajt gyökerében kiirtani, a közegészséget európai módra gondozni. Hanem felgyújtják a házat s érdemül róvják fel, hogy van a faluban fecskendő....

A ki a jaffai veszteglő házba belekerül, az soha sem fogja elfeledni, hogy ott volt. Istennek legyen hála én nem kerültem bele. Midőn a jaffai parton kiszállottam, akkor híre sem volt a cholérának. De mivel ezen rajzoknak czélja a keleti állapotokkal megismerkedtetni az olvasót, elmondom, hogy járt, — Palesztinában való tartózkodásom idején — a jaffai veszteglő házban, a híres tudós Tischendorf Constantin, 1859-ben, midőn a szinai hegyről jött, hol a görög barátok zárdájában az új szövetségi szentírásnak legrégebbi írott példányát, a negyedik százbeli u. n. Szinai Codexet felfedezte. Már kiszállásakor — a gőzösről nagy bajjal jutott be a dereglyébe s előre megkelle fizetnie a vitelbért a hajósoknak, de közel a parthoz a dereglye a csekély vizállás miatt még sem juthatott; Tischendorfort tehát és társait a hajósok hátukon czipelték ki a szárazra. Itt

a veszteglő ház őrei, megannyi szennyes, rongyos alak vették át őket, s hurezolták az intézet piszkos, alacsony szobáiba. Nyolez napot kellett volna itt eltölteniök. A nők osztálya ép oly piszkos volt, mint a férfiaké. A veszteglő ház őrei csak botokkal voltak felfegyverkezve, s arra ügyeltek, hogy a veszteglők ki ne jussanak a szabadba. Egy skót uri ember még is kísértált az őrizetlenül feledett kapun, a tenger felé. A mint észrevették, rögtön utána iramodtak a rongyos örök s visszahozták. A ház előljárója pedig feljelenté ez eseményt a basának, ki azonnal katonaságot küldött s a veszteglő házat körülzároltatta. A ház orvosa francia volt, de a házban uralgó piszok valódi török fajta. Tischendorf azt mondja ezen veszteglő házról, hogy ezer szerencse, ha benne az egészséges utazó cholera beteggé nem válik. Ő más alkalommal tett keleti utazásaiban is ily tapasztalatokat szerzett s midőn egy veszteglőházi orvos előtt kinyilatkoztatta, hogy jelentést teend a követésnéél: azt a választ nyerte az orvostól: Tessék csak megtenni, de bizonyos lehet felőle, hogy eredménye nem leend. . .

Már sokan panaszkodtak felsőbb helyeken, de szavok elhangzott eredmény nélkül. Azonban Tischendorf szerencséjére, Constantin orosz nagyherceg s családja érkezett fényes kísérettel Európából Jaffába s a nagyhercegi közbenjárás megszabadította a tudóst s európai társait, négy napos börtönükből. Én Hebronban és Gázában látogattam meg a veszteglőházakat, de azok előnyösen különböznek a jaffaitól; mindkettőben szinte európai orvosok voltak. Hebronban tele volt a ház, a Mekkából hazaérkező zarándokokkal, úgy állottak a rácsozat mögött szegények, mint az állatsereglet a vasketrecben, csakis távolabbról lehetett velök szólni. Gázában pedig üresnek találtam a veszteglőházat, de orvosának Dr. Speranzának vidorsága s vendégszeretete, a házparancsnokának egy moszlim őrnagynak kedélyessége és zamatos, finom illatú dohánya kellemes napot szerzett nekünk a szomoru falak közt. A gázai orvos ép akkor érkezett meg előbbi állomásáról Albániából; a hebroni pedig ezelőtt a persa határon volt alkalmazva egy veszteglő házban, s ama tájon hét esztendőn át nem látott európai embert. Régi időkben sokkal bajosabb vala Jaffában kiszállani s onnan tovább jutni. Ezelőtt négyszáz évvel 1483-ban, Velenczéből jövet két nagy hajó kötött ki Jaffánál, nagyszámu, s közöttük sok igen tekintélyes zarándokkal.

Magyarok is voltak a hajókon. „Igen tisztességes tudós urak, világi papok, közöttük a magyar királynak káplánja Lazineus János ur, igen tudós férfi, a ki velem szent Katalinhoz is (a szinai hegyre) elzarándokolt” — írja Fábri Félix ulmi dominikánus, a zarándoklat krónikása. Ezek a zarándokok öt napig időztek a tengeren, míg Jeruzsálembé jelentés ment megérkezésekről, s onnan a szentferencziek guardiánjával nagy csapat fegyveres moszlim fedezetül megérkezett. Midőn a tenger sziklái közül nagy nehezen partra jutottak, a moszlim főnökök egyenkint megolvasták s név szerint feljegyezték őket, aztán három napra piszkos, szennyes szobácskákba zárták el, a mely szállásért fizetniök is kellett. De ez nem volt vesztéglés a cholera veszélye miatt, hanem idővesztegetés, a zarándok szállító velencei hajó-tulajdonosok kapzsisága miatt. Pirolando és Conterini Ágoston hajótulajdonos urak még Velenczében összeveszték a konczon, a nagy számú zarándok láttára; s egymást gyalázták a zarándokok előtt, egymástól ijesztgették az utasokat; s mos Jaffában ismét czivakodtak, de czivódásaiknak a moszlim főnökök erélye véget vetett. Nagy fegyveres kísérettel tehát megindultak Jaffából. Zarándoknak abban az időben tilos volt fegyvert viselni Palesztinában, hanem a szentferencziek jesuszsalemi főnöke gondoskodott kellő fedezetről, nehogy a zarándokok minden lépten-nyomon megtámadtassanak. 1860-ban a közbiztonság érdekében tizennyolcz őrtornyot épített a jeruzsálemi basa az uton Jaffától Jeruzsálemig és azóta biztosan járhatni. Midőn Constantin orosz nagyherczeg Jaffából Jeruzsálembé zarándokolt, az ősrégi uton, abban a megtiszteltetésben részesült, hogy a hirhedt rabló seiknek, Abu-Gósnak, ki annyi zarándokot s utast kirabolt, — tisztelkedését fogadhatta s őt saját tanyáján is meglátogathatta. Azóta, hogy én Palesztinából eljöttem, Jaffa és Jeruzsálem közt, 1868-ban egy időre Omnibus is járt, de a nagy bajjal s költséggel épült országot, mely Jaffából Lidda városon át vezet Jeruzsálembé, megromlott s az omnibus is megszűnt jární. Vasutat is terveztek a hetvenes évek elején s az indóház helye, a jaffai tengerparton ki is jelettetett.

A mi társaságunk, mint emlitém, csak more patrio, lóháton, öszvéren, számaron utazott. Jaffának örökké viruló és gyümölcsöző narancs-kertjei közt, illatos légkörben haladtunk Ramle

város felé, a bibliában is megénekelte Száron lapályon át. Most e lapályon a templomközség nevű keresztény felekezetnek gyarmattelepé szép házakkal, jól művelt földjeivel látható. Würtembergi németek, kik 1868-ban telepedtek meg itt, s Palesztina jövőjét keresztény gyarmatosítás által vélik megalapítani. Kezdetnek mindenesetre szép példa, bár sok követőre is találjon. A zsidók számára is alapítottak, európai jóltevőik, a Száron termékeny lapályon egy Farmot, hol fiatal izraeliták tanulják a földművelést, mezőgazdaságot. Ezeket európai jóltevőket is azaz eszme vezérli, hogy Palesztinába zsidó földművelő gyarmatokat telepítsenek, s így szerezzék vissza az ígért földjét. A templom-község tagjait is vallásos eszmék vezérlik, ők is a próféták szavaiból olvasták ki azt, a minek végrehajtásához ezennel hozzáfogtak.

Mindazonáltal a zsidók nem versenyezhetnek a keresztény templomközséggel a földművelés terén, úgy látszik, a kereskedelmi szellem kioltá ama népből a földművelésre való hajlamot. Ők Palesztinában egykoron földművelő s iparúzó nép valának, a kereskedéssel a k h a n a n é u s foglalkozott... Most a zsidó lett kханanéussá... Mióta Palesztinából a világ minden részébe kiszórattak: azóta a kereskedelmi, a kufár szellem hatotta át e népet; csontostól, velőstől kufárokká lettek, s én azt tartom, hogy az „Alliance Izraelite“ hiába vett Jaffában földeket, hiába csalogat földművelésre, annak eredménye nem lesz. Csak egy kis zsidó község van Palesztinában, Galilea északi részében, Bukei, hol százak óta néhány zsidó család földműveléssel foglalkozik.

Elhagyva az illatos narancskerteket, a nyílt lapályon, a várostól negyven percznyi távolban az első őrtorony áll, s azután Ramléig a még két órányi uton három őrtorony őrsége gondoskodik az utasok biztonságáról. Alig hogy az első őrtoronytól néhány percznyire tova haladunk, J a z u r nevű falucsukát érjük; azon túl egy V e l i, siremlék, több kúppal ellátott épület, A l i m á m n a k emlékezetére. Az iszlamnak is megvannak saját szentjei, s az utazó sokszor lát ily v e l i -ket magasan a hegytetőn fehérteni, vagy lenn a völgyből, esetleg terebélyes fák mögül előtűnni. A v e l i mellett jó vizű kut van. A kutak jótékony alapítványok szoktak lenni, a jaffai narancskertek közt is van egy ily alapítvány, épen a ramlei uton, melyet A b u N e b u t b a s a alapított, s egyuttal mellé temetkezett.

A velinek s a kútnak közelében Lidda felé hajlik el egy ut, melyen Beit Dedsan — a bibliai Bét-Dágon — helység fekszik. Ramle felé haladva, karavánszerű lassu lépésben, egymásik magaslatról vissza-visszatekintettünk Jaffára és a tengerre. . . . A tenger felett magasan fehérő város — előtte a terjedelmes narancskertek a lapályban ; s a tengernek lejtő magaslatokon dús szőlőkkel s mindezeken túl a legtávolabb lát-határig a végtelen tenger . . . minduntalan vissza, visszatekin-tettünk, e rendkívül vonzó tájképre. Előttünk, a távol messze ködében, éjszaktól délnek huzódva — kéklettek Judeának ma-gas hegysorai . . . Rajtuk akadt meg a legszélsőbb láthatár keletnek és délnek, valamint nyugatnak a földközi tengeren. Szurafend falutól, mely az uton jobbra esik, jó félóra alatt belovagoltunk R a m l é b a.

Olajfák, pálmák, szikomórok, kaktusok kerítik, közülök egy pár minaret fehérlik vagy szürkül. Európai utazók és za-rándokok, a szent-ferenczi szerzeteseknek középkori várhoz ha-sonló nagy zárdájukba szállanak. A vasalt kapu mindig zárva van, zörgetni kell rajta egy vas gajmóval ; s nemsokára a fa-lon, a kapu felett, egy szolga, vagy szerzetes fráter jelenik meg, hogy szemügyre vegye a jövevényeket. Ezután a kapu kinyílik s a karaván bevonul. A zárda terjedelmes épület, két kert van benne, az egyikben az utazók által csodált óriási sző-lőtőke, mely terjedelmes lugost képez. Keleten a házak lapos-tetejűek, s itt a háztetőkön tartózkodnak az emberek az esteli hűsben, vagy napközben is sátrak alatt. A zárda tetejéről szép kilátás nyílik a városra és környékére. A szerzetesek legen-dája szerint a zárda helyén egykoron N i k o d é m u s-nak, Jézus titkos tanítványának háza állott. Egy kápolna most is szent Nikodémus tiszteletét hirdeti s a hívő zarándok itt több évi bucsut nyer. A zárdatemplomban pedig az oltárképen van áb-rázolva arimateai József, a mint Jézus tetemét a szikla-sirba temeti. A szentferencziek régibb traditioja — mint 1656-ban Z v i n n e r-nél, a barátfőnöknél is olvassuk — azt állítja, hogy a zárda Arimatiai József házának egykori helyén áll. Arima-tiai József szülőhelyének is tartják Ramlét ; már szent Jero-mos († 420) említi, hogy szent Paula, a római patriciusnő, meg-látogatván Liddát, a szomszéd Arimateát is meglátogató. Arab írók szerint Ramle várost 716-ban Szulejman kalifa építtette. Lehet, hogy az elpusztult Arimatia helyén épült az új város ;

már Jeromos viculus-nak, falucskának nevezi Arimatiát. A város jelenlegi nevét a homok-domboktól nyerte, melyeken épült; Arimatia a régi héber Harrémet — a magaslat — szóból ered. Ily jelentőséggel bíró több helynév volt és van még most is Palesztinában. Az arabok ugyanis — meghódítván Palesztinát — megtartották a régi héber neveket, s ezen alapon nagy biztossággal kutathatjuk a régi topographiát. A héber Ráma, Rémet, Harrémet nevek jelenleg Errám, Rám, Ráme alakban fordulnak elő az arab nép ajkán, mi, tekintve a héber és arab nyelvek testvérvoltát, igen természetes. A régi Ráme azonban, a talajra való tekintetből, könnyen Ramle-re változott át, mely: homokos-t jelent. Nem is említem Nehemiás könyvének XI. 33. 34. helyét, hol Rámas azon kívül Githáim, Hadid, Neballat, Lud vannak megnevezve; a négy utóbbi Ramle körül most is létezik: Gath, Elkadite, Bét Nebála, Lud vagyis Lidda. Igaz, hogy a Rama-magaslat név csak anyiban illik Ramléra, a mennyiben a lapálynak egyik magaslatán feküdt keletdélnek, hol most romok láthatók.

Ramléban nevezetes a negyven vértanutornya. A városon kívül esik. A negyven vértanut a moszlimok is, a katolikusok is sajátjuknak vallják s ama romok között, melyekben a torony égnék emelkedik, a jámbor zarándok kis ima elmondása mellett, több évi búcsut nyer.

A moszlimok szerint e romok a fehér mecsetnek romjai. Azon kalifa, ki Ramlét felépíté, szép mecsetet épített e helyre, hol Mohammed profétának negyven társa fekszik eltemetve. Annyi tény, hogy ezek a terjedelmes romok, a föld felett és föld alatt, egy régente szép mecsetnek maradványai, a meglevő arab feliratok is ezt bizonyítják. 1102-ben kereszties lovagok hősiiesen védték magukat a ramlei toronyban, a moszlim csapatok ellen, melyek azt a keresztiesekre gyujtották. Blois-i István és burgundi István, a toronyból kirohantak, s ötven társukkal hősi halállal haltak meg. A moszlimok mindannyinak fejét levágták. Vajjon a ramlei torony azonos-e a fehér mecset tornyával s épületével? . . . Fallal kerített erő volt egykor e mecset a város nyugati részén, mint Medsir Eddin említi, s a romok mostani állapotából is láthatni.

A moszlim traditio ide temette Mahommed profétának negyven társát, mily alapon, azt nem tudni. A keresztény tra-

ditio szinte negyven vértanuról szól, csakhogy nem bizonyos, mily értelemben. A szentferenczi szerzeteseknek egykori főnöke Palesztinában, Quaresmius — ki 1616-ban s a következő években lakott Palesztinában, s azt két nagy folio kötetben leírta — úgy vélekedik, hogy itt basilika állott a negyven vértanuhoz czímezve. Ezen negyven vértanú 320-ban Licinius alatt Sebaszianban, Örményországban szenvedett vértanu-halált, s a legio fulminatrixnek katonái voltak. Hogy került egy helyre a két traditio? Valószínűleg úgy, hogy e romokat templarius basilikának tartották, mint jelenleg is tartják sokan. A moszlimok több keresztény templomot alakítottak át mecsetté, így Ramlében is, a még használatban levő ugynevezett nagy mecset, Keresztelő Szent János tiszteletére szentelt keresztény basilika volt. A régi időből feljegyezzük azt is, hogy Ramlében Szent István magyar király templomot épített Sz. György tiszteletére, s mellé egy zárdát s több házat, hogy a magyar zarándokoknak szállója legyen. Tobler ugyan kétségbe vonja, hogy a magyar király Ramlében épített volna templomot, nézete szerint az illető okmányban in Ramulo helyett prope Ramulo olvasandó. — l. Katona H. C. I. 308. — a templom tehát Sz. Györgynek főhelyén Liddában építetett volna; s ezen templomot pusztították el 1099-ben a moszlimok a keresztiesek közeledésének hírére. E templom a városon kívül állott. Azonban tírusi Vilmos szerint VII. 22. ez a Justinian császár által épített basilikával történt. Ramle azon időben Palesztinának legtekintélyesb városa volt s Jeruzsálemmel vetekedett; az európai zarándokok karaván útja is Jaffából Ramlén át vitt; s Ramle állomás volt, melyről az alig egy órányira fekvő Liddát szokták meglátogatni. A zarándok szállóknak tehát Ramlében volt helyük.

Idők folytán Ramle is a palesztinai városok sorsában részesült, pusztult, elveszett, majd meg fel-fel épült annyira-mennyire. Az ugynevezett Ilona víztartó is régi emlékei közé tartozik, terjedelmes, íveken nyugvó épület, melyet valószínűleg a Kalifák egyike épített, s nem pedig nagy Konstantin császárnak anyja. Szokásos a Szentföldön régi templomokat, zárdákat, s középületeket Ilona császárnénak tulajdonítani, mert a jámbor fejedelmi hölgy csakugyan sokat építtetett Palesztinában.

Lo k m á n n a k, az arab Aesopusnak sírját is itt mutatják a városon kívül Szurafend felé.

Ramlenek jelenleg háromezer lakója van; közülök alig egy harmada keresztény. Ezek a görög keleti egyháznak hívei; latin szertartású katolikus csak néhány van, protestans is egy-kettő. A jaffai templom-község egy tagja: Bohnenberger, újabban szállodát nyitott 10—15 emberre, az európai utazók azonban, jobbára maiglan is a Szentferencziek zárdájába szállanak.

Itt egy alkalommal jellemző esetnek voltam tanuja. Nagy előkelő társasággal jöttünk ide Jeruzsálemből, hogy a tengerig elkísérjük derék hazánkfiát Scherzenlechner Sebes urat, kit Miksa főherczeg küldött Miramáréból, számos ajándokkal a jeruzsálemi szentsir templomának, s a latin szertartású egyházközségnek számára. Pizzamano gróf osztrák főconsul a visszatérő küldött tiszteletére gyűjté a fényes kíséző társaságot. Egy éltes német asszonyság is velünk lovagolt Jeruzsálemből Ramleig. Igen ájtatos asszonynak tartották; Jeruzsálemben éjszakákat töltött a szentsir templomban, Krisztus sirjánál imádkozva. Egy kis kutyát is hozott magával zárdok utjára. Ezen kis kutya mindannyiszor igen kellemetlen éjszakákat okozott Ligeti Antal festő hazánkfiának: valahányszor az asszonyság az éjet a Krisztus sirjánál töltötte, a kutya szomorú magányában, a barátok szállodájában, egész éjen át vonított a szomszéd szobában lakó Ligetinek nem csekély bosszuságára. Az uton a kutyát fakalitban egy szamár vitte a lovagló úrnő mellett; de történt, hogy karavánunk magas hegyek között igen keskeny s nagy kövekkel telt ösvényre, — egy téli pataknak kiszáradt medrébe — jutott, hol csak egyenként lehetett haladni s a málhás állatok, a kutyát hordó szamárral egyetemben, a karaván legvégére szorultak. Veszedelemre. A kíséző szolgálk a hosszú vonalt nem tarthatták szemmel, a kutya kiugrott a kalitból, s a szamár, midőn a hegyégből a ramlei lapályba leérkeztünk, kutya nélkül bagtatott. Már a zárdába bevonultunk s mi Ligetivel czellánkat elfoglaltuk, midőn a nők folyosójáról éktelen sikoltást hallottunk, pár percz múlva ott állottunk az ájuldozó asszonyság ágyánál, ki folyton azt kiabálta: Kedves kutyám! Egyetlen fiam! Kincsem! . . . Megbotránkozva ezen kutyaság felett, azt mondám Ligetinek: miért nem adott annak a kutyának még Jeruzsálemben valami kutya-mérget — most e botrány nem történik. . . . Sok minden történt már ezen ősi zárda falai közt,

de ily kutya historia csak ezen egy! . . . A délután folytán magához tért az asszonyság s háromszáz piasztert — harmincz forintot — jutalmul tűzött ki, a kutya megtalálójának. . . . A ramlei alkonzul, egy benszülött keresztény kereskedő — fényes estélyt rendezett Scherzenlechner tiszteletére. Europaiasan, asztalnál székeken ültünk. A konzulné s két férjes leánya is hosszan lelógó dús hajzattal, egészen nyilt mellel, elnököltek közöttünk. Moszlim házban a háziasszonyt idegen nem láthatja — csak férfiakkal ebédel vagy vacsorál, sőt sértés lenne így szólni a házi urhoz : Hogy van ő nagysága a kedves háziasszony ? Ugy kell viselnie magát a vendégnek, mintha a házigazda rideg nőtelen életet élne. — Másnapra társaságunk Jaffába ki érte Scherzenlechnert, ki az épen esedékes gőzhajón még az nap este Európába utazott. A kuttyáját vesztett asszonyság pedig még három napot kesergett el Ramléban, míg kuttyáját megtalálták. Diadallal hozta el Jaffába, csakhogy itt ismét egy hétig kelle ülnie, várván a posta-gőzöst.

HATALA PÉTER.